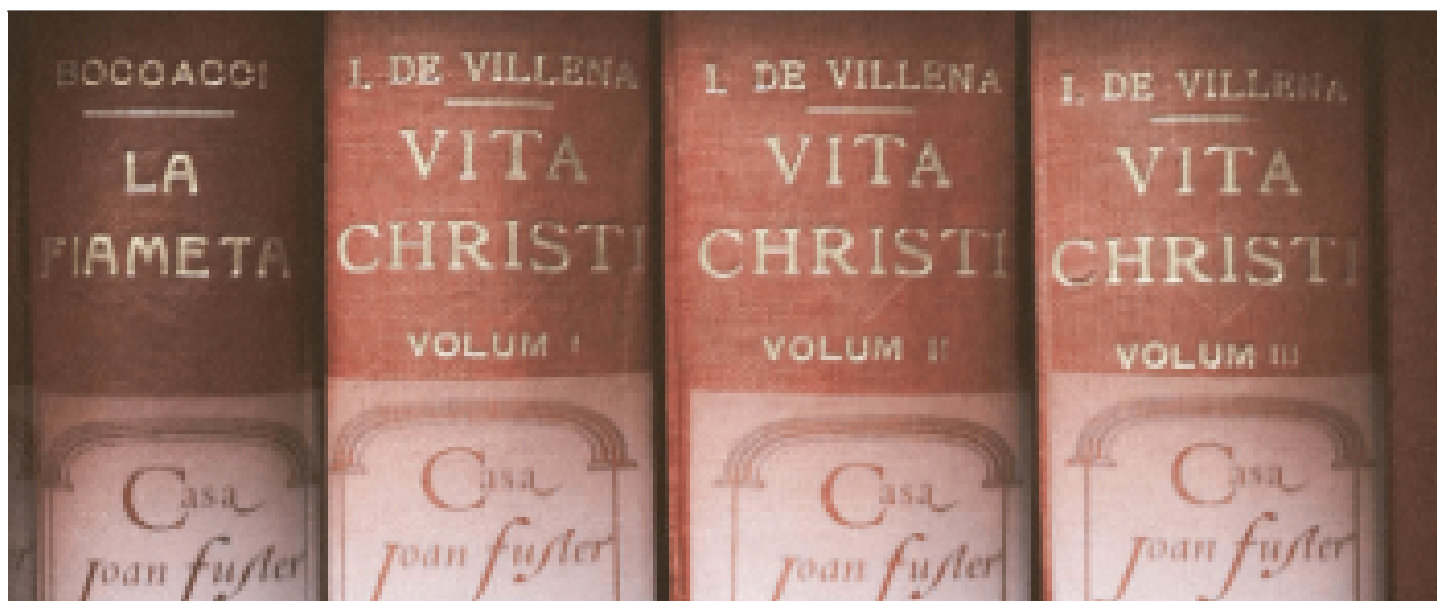




Isabel de Villena

Autor: Lluís Brines

Data de publicació: 03-05-2021

En Lluís Brines ens ha fet aquesta petita biografia de Sor Isabel de Villena, considerada per molts experts la primera feminista de la història.

Isabel de Villena és un d'aquells personatges valencians que la gent no acaba de conèixer del tot. És cert que és present en diverses instàncies i llocs del País Valencià, sobretot a la ciutat de València, on dona nom a un carrer, molt bonic per cert, en el barri de la Malva-rosa, i a un institut de secundària ubicat en eixe carrer. Tanmateix, els darrers anys ha crescut notablement l'interès per aquest personatge, i ha estat objecte d'una xifra creixent d'estudis. Potser ajuda el fet que les seues obres més importants estan editades, i fins i tot reeditades en diversos moments, ço que no passa amb altres clàssics medievals de la nostra cultura, començant pels dos més grans, Ramon Llull i Francesc Eiximenis. En qualsevol cas, la majoria de la població, inclosos molta gent de cultura (i jo mateix abans d'escriure aquest article), continua tenint un coneixement superficial sobre aquest personatge. Esperem que aquest article servisca per a donar més llum sobre aquesta gran dona que fou Isabel de Villena.

Isabel de Villena (València, Regne de València, 1430-1490) fou potser la primera escriptora important medieval en llengua catalana. Fou abadessa del monestir de clarisses (branca femenina dels franciscans) de la Trinitat a València, ubicat a l'inici del carrer Alboràia, prop de l'antic llot del Túria i del Museu Sant Pius V. Composà diversos tractats religiosos, d'entre els quals el més famós és el que té el nom de Vita Christi (Vida de Jesucrist). El seu nom original fou Elionor de Villena, i nasqué en 1430 com a filla il·legítima del noble castellà Enric de Villena, i d'una altra dona de la noblesa de nom desconegut. El seu pare Enric de Villena fou un destacat escriptor, en castellà i també en valencià, així com membre de les dinasties reials, tant de la Corona de Castella com de la Corona d'Aragó. La reina Maria de Castella, muller del rei Alfons el Magnànim (V d'Aragó, IV de Catalunya, III de València) se'n féu càrrec de l'educació d'Elionor d'ençà que tingué quatre anys, en esdevenir orfa de pare, i possiblement de mare també. Quan Elionor tenia quinze anys esdevingué monja clarissa al convent de la Trinitat, i prengué el nom religiós d'Isabel. Aquest convent de la Trinitat havia estat fundat per la reina Maria de Luna, esposa del rei de la Corona d'Aragó Martí I, anomenat l'Humà, i també l'Eclesiàstic, degut a la seua excessiva devoció cristiana (escoltava tres misses diàries i resava les hores

canòniques, a banda de fundar la cartoixa de Vall de Crist, en Altura, prop de Sogorb, a l'Alt Palància). Isabel fou elegida en 1462 abadessa del convent. Fou una abadessa capaç, que féu diverses millores, econòmiques i de tot tipus, en el convent que dirigia. Així mateix, fou una dona cultivada i intel·ligent, amb una estima especial per les humanitats, i amb bones relacions amb els escriptors valencians contemporanis a ella, en especial Miquel Pérez, Bernat Fenollar i Pere Martines. Miquel Pérez i Bernat Fenollar li havien dedicat el seu llibre *Lo Passi en cobles* (narració rimada de la Passió de Crist). Pere Martines li havia dedicat la seua traducció al valencià de la famosa obra de Tomàs de Kempis *Imitatio Christi* (Imitació de Crist). Ella també animà el bisbe auxiliar de València, Jaume Pérez, a escriure un comentari al magnificat. Això féu ell en 1485, i el llibre també fou dedicat a ella. Aquest bisbe li subministrà diversos llibres teològics en llatí que ella li demanà per al convent. També li demanà ella al bisbe que fera comentaris als psalms i a textos de sant Ambròs i sant Agustí. Això és un altre signe de l'elevat nivell cultural de sor Isabel. Ella creà també una molt completa biblioteca per al convent. Isabel morí el 2 de juliol de 1490 degut a una pesta que hi hagué llavors a la ciutat de València. Isabel de Villena fou a més, com hem apuntat, una escriptora d'èxit, el treball més conegut de la qual és la inacabada *Vita Christi*. En realitat, sabem que ella podria ser l'autora pels afegits a l'inici i al final de l'edició incunable de 1497, i per la tradició oral del convent. Ella no apareix al llarg de l'obra, però, esmentada mai com a autora. Hom ha considerat tradicionalment aquest llibre com a una resposta a l'obra misògina de Jaume Roig *Spill o Llibre de les dones*, que aparegué en 1459. Jaume Roig era el metge tant de la reina Maria com de les monges del convent de la Trinitat. Isabel possiblement el conegué personalment. El llibre d'Isabel de Villena podria considerar-se com l'expressió de la seua decepció envers els homes del seu temps i les seues idees negatives respecte a les dones. Per tant hom ha afirmat que ella fou una mena de feminista del seu temps, que sempre intentà, a través dels seus escrits, canviar la imatge negativa de les dones en el seu temps. En qualsevol cas, aquest llibre pertany al gènere medieval de les *Vitae Christi* (Vides de Jesucrist), el millor exemple de les quals és la *Vita Christi* de Landulf de Saxònia (s. XIV). Aquests llibres no són només una biografia normal de Jesucrist, sinó també una història contada, un comentari dels Pares de l'Església, un llistat de reflexions morals i dogmàtiques, de consells, meditacions i pregàries. Tot això sempre en relació amb la vida de Jesucrist, d'ençà del seu naixement fins a la seua ascensió als cels. L'objectiu de les diverses *Vitae Christi* fou moure el lector a identificar-se amb els patiments de Crist. Aquest tipus de llibres tingueren molt d'èxit i difusió a Europa Occidental des del s. XIII fins al s. XVI. Aquests llibres s'escrigueren habitualment en llatí, però uns quants foren escrits en les llengües pròpies, anomenades "vulgars" pels erudits. La llengua utilitzada per Isabel de Villena per a aquest llibre fou la llengua pròpia de València. La *Vita Christi* d'Isabel de Villena posà l'accent en les dones que tingueren un protagonisme destacat en la vida de Crist (per exemple sa mare la Verge Maria i Maria Magdalena). La *Vita Christi* d'Isabel de Villena comença amb el naixement de la Verge i conclou amb la seua ascensió als cels. Les visitacions de la Verge Maria i de la seua cosina Isabel (mare de sant Joan Baptista) són igualment ampliades per Isabel de Villena. La Verge Maria té així mateix diàlegs amb representacions alegòriques de la diligència i la caritat. Aquest diàleg aparegué ja en l'obra de Boeci *La Consolació de la Filosofia*. Els personatges femenins són al llibre d'Isabel tan importants com el propi Jesucrist i els corresponents personatges masculins. Fins i tot les difamades Eva i Maria Magdalena defensa Isabel. Els escrits d'Isabel de Villena foren fins fa poc relativament desconeguts. En primer lloc, perquè era una dona. En segon lloc, perquè escrigué en valencià, i la hispanística internacional fins fa poc se dedicà preferentment a la literatura castellana. No obstant, el feminisme dels temps moderns ha ajudat a redescobrir la seua obra. Hui en dia alguns experts en literatura consideren la seua *Vita Christi* com a un dels primers llibres feministes de la literatura europea. El primer a parlar sobre aquesta qüestió fou Joan Fuster, qui difongué, doncs, aquesta idea, en l'àmbit catalanoparlant. Alguns inclús han comparat Isabel de Villena amb altra escriptora medieval prefeminista, com és Cristina de Pizan. L'expert Albert Hauf, però, defensa el punt de vista de que les dones als seus llibres tenen un paper important perquè els destinataris dels seus llibres eren dones. D'altra banda, podria enfocar-se el seu anomenat feminisme des d'una perspectiva teològica: Seria un desenvolupament de la mariologia i la cristologia, que tan importants foren en l'escola franciscana medieval (i recordem que ella era clarissa, la branca femenina dels franciscans). Això tindria també relació amb la doctrina de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu, que fou defensada en especial al s. XIII pel teòleg i filòsof franciscà Joan Duns Escot i posteriorment pels franciscans en general. Aquesta teoria fou impugnada per diversos dominics, però acabà imposant-se en l'Església Catòlica al s. XIX, després d'una llarga pugna, amb l'encíclica de 8 de Desembre de 1854 que du per títol "Ineffabilis Deus" (Déu indescriptible). Segons aquesta teoria la Mare de Déu nasqué sense el pecat original. La Mare de Déu tindria a més una dignitat especial en tant que mare de Crist, que és Fill de Déu. Com Déu havia triat una dona per a encarnar el seu Fill, representaria això una dignitat especial per a totes les dones en general. Segons aquesta visió, doncs, no està permès insultar i difamar les dones, ja que si això es fa, seria com si hom insultara i difamara la Mare de Déu i inclús el seu fill Crist. El franciscà Francesc Eiximenis defensà i difongué aquestes idees a favor de les dones emanades de Joan Duns Escot, com hem apuntat, en les seues obres *Llibre de les Dones* i *Vida de Jesucrist* a València al final del s. XIV i començaments del s. XV, i aquests llibres haurien estat llegits presumiblement per Isabel de Villena. Un punt central del llibre d'Isabel de Villena és també la idea de que no té cap sentit difamar encara les dones, ja que la mort de Crist ha netejat i eliminat el pecat d'Eva. Segons Albert Hauf, la *Vita Christi* d'Isabel de Villena tindria influències de les *Meditationes Vitae Christi* (Meditacions de la Vida de Crist), de l'autor franciscà anònim conegut com a Pseudo-Bonaventura, i també de la *Vita Christi* composada pel monjo cartoixà Landulf de Saxònia, com ja hem indicat. Altres influències addicionals serien la *Vida de Jesucrist* de Francesc Eiximenis, com hem apuntat, i potser també les obres

del franciscà Ubertí de Casale, les quals així mateix tingueren gran influx en el propi Eiximenis. La sucesora d'Isabel de Villena com a abadessa del convent de la Trinitat, Aldonça de Montsoriu, féu imprimir el llibre. Així doncs, el llibre fou imprès a València el 22 d'agost de 1497 per l'impressor alemany Wolf von Stein (conegut com a Lope de Roca a la Península Ibèrica). La influència de la Vita Christi d'Isabel de Villena podria percebre's en altre llibre sobre la vida de Jesucrist, anomenat Mística ciudad de Dios, que fou escrit per sor Maria de Ágreda en castellà al s. XVII. Com l'autora és també una dona, i com també escriu sobre la vida de Crist, hom ha suposat aquesta influència per part de sor Isabel. Hi ha diferències, però, entre ambdues dones en diversos aspectes, i no es pot afirmar totalment aquesta relació. Els llibres medievals sobre la vida de Crist tenen en qualsevol cas, com hem indicat, fonts comunes i un origen compartit en la Vita Christi de Landulf de Saxònia. Un altre llibre místic titulat Speculum Animae (Espill de l'Ànima), és atribuït a Isabel de Villena. Aquest llibre consisteix en una col·lecció d'imatges amb comentaris i oracions en valencià. La tradició oral del convent afirmava que aquest llibre era utilitzat per les monges del convent de la Trinitat per a meditar sobre el contingut de la Vita Christi de sor Isabel. L'historiador d'aquest convent, A. Sales, creia igualment en 1761, que aquest llibre estava perdut. Però hom l'ha trobat en un manuscrit a París, i Albert Hauf l'edità en 1993. Ell creu no obstant que Isabel de Villena no n'és l'autora, i que aquest llibre prové més aviat del s. XVI. Les imatges mostren així mateix influència germànica, i són molt semblants a les dels llibres devocionals alemanys de l'Edat Mitjana tardana. Diversos sermons s'han atribuït també a Isabel de Villena. Com els erudits Curt Wittlin i Albert Hauf demostraren, s'hauria compost el llibre Tractat de la Passió amb fragments de la seua Vita Christi (des del capítol 142 fins al 228) i diversos afegits, encara que el llibre és explícitament atribuït a Francesc Eiximenis.

Lluís Brines